

ΒΕΡΓΙΝΑ – ΙΕΡΟ ΤΗΣ ΕΥΚΛΕΙΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο δυτικό άκρο της αρχαίας πόλης, στην περιοχή της Αγοράς των Αιγών και σε απόσταση 80 μ. περίπου βόρεια από το θέατρο αποκαλύφθηκαν τα θεμέλια ενός ναού, ο οποίος συνδέεται με την λατρεία της θεάς Εύκλειας. Το ιερό της θεάς ταυτίζεται με βεβαιότητα χάρη σε δύο επιγραφικά κείμενα που φέρουν το όνομά της.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Το ιερό της Εύκλειας ερευνήθηκε από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης υπό την διεύθυνση του Καθηγητή Μανόλη Ανδρόνικου και υπό την εποπτεία της κ. Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας. Η ανασκαφή στο συγκεκριμένο χώρο ξεκίνησε το 1981 και συνεχίζεται αδιάλειπτα έως σήμερα. Αξίζει να αναφερθεί ότι από το 1982 έως το 1991 οι ανασκαφικές έρευνες πραγματοποιούνταν υπό την αιγίδα της Αρχαιολογικής Εταιρείας.

ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Η ανασκαφή αποκάλυψε τα θεμέλια δύο ναών, ενός βωμού, μιας στοάς, ενός περίστουλου κτηρίου, τις μαρμάρινες βάσεις για αφιερώματα στις θεότητες που λατρεύονταν στη θέση αυτή και τα λείψανα ενός μεγάλου αναλημματικού τοίχου, που όριζε το νότιο πέρας του μεγάλου πλατώματος, πάνω στο οποίο αναπτυσσόταν το ιερό (Φωτ. 1-11). Από τους ναούς ο μικρός είναι κατασκευασμένος με οικοδομικό υλικό σε δεύτερη χρήση και χρονολογείται στα ελληνιστικά χρόνια, ενώ ο δεύτερος, από τον οποίο σώζεται η πόρινη υποθεμελίωση είναι μεγαλύτερος και χρονολογείται στον 4^ο αι. π.Χ.

Στους κλασικούς χρόνους ανήκουν αρκετά ευρήματα από το χώρο (Φωτ. 18 – 19), καθώς και τρεις μαρμάρινες βαθμίδες ισάριθμων αναθημάτων, εκ των οποίων το ένα διατηρείται σε καλύτερη κατάσταση και διασώζει την ορθογώνια βάση του αναθήματος, επί της οποίας χαράσσεται η ακόλουθη επιγραφή: ΕΥΡΥΔΙΚΑ ΣΙΡΡΑ ΕΥΚΛΕΙΑΙ (Φωτ. 12 - 17). Χάρη σε αυτό το επιγραφικό κείμενο ταυτίστηκε με βεβαιότητα το ιερό και ταυτόχρονα αντλούνται πληροφορίες ότι αποτελεί ανάθημα της βασίλισσας Ευρυδίκης, συζύγου του Αμύντα Γ' (393 – 370 π.Χ.) και μητέρα του Φιλίππου Β' (360/359 – 336 π.Χ.), στην εν λόγω θεά.

Πολύτιμα είναι τα ευρήματα που ήρθαν στο φως από την ανασκαφή του μεγάλου αποθέτη (Φωτ. 20), έξω από τη ΒΑ γωνία του μεγάλου ναού. Πρόκειται για ένα σύνολο γλυπτών, από τα οποία ξεχωρίζει ένα δεύτερο ανάθημα της Ευρυδίκης στην ίδια θεότητα. Το σημαντικό αυτό εύρημα αποτελείται από μία ενεπίγραφη βάση (Φωτ. 21), ένα ακέραιο μαρμάρινο γυναικείο άγαλμα πεπλοφόρου ύψους 1.90μ. με ένθετα χέρια και κεφαλή (Φωτ. 22 – 24), καθώς και δύο μαρμάρινες κεφαλές: ενός νέου άνδρος (Φωτ. 25) και μιας νεανικής γυναικείας μορφής (Φωτ. 26). Τα τελευταία αποτελούν πολύτιμα δείγματα της γλυπτικής των ύστερων κλασικών χρόνων και έχουν ιδιαίτερη βαρύτητα, αφού σύμφωνα με την ανασκαφέα στα προσωπογραφικά χαρακτηριστικά του ένθετου γυναικείου κεφαλιού αναγνωρίζεται το πορτραίτο της Ευρυδίκης.

Η ανεύρεση σε ένα δεύτερο αποθέτη, εντός του προθαλάμου του μεγάλου ναού αυτή τη φορά, ενός κολοσσικού μαρμαρίνου φιδιού (Φωτ. 27 – 30) συμβάλει στην έρευνα της θρησκευτικής εικονογραφίας, το οποίο σύμφωνα με την ανασκαφέα ταυτίζεται με λατρευτικό άγαλμα του Διός Μειλιχίου (*contra* Φάκλαρης 1994). Στην ίδια κοίτη με το ανωτέρω εύρημα βρέθηκε μεγάλο μαρμάρινο αρχιτεκτονικό μέλος,

και ένα νόμισμα του Περσέα (179–168 π.Χ.). Απο το στρώμα καταστροφής του προθαλάμιου προέρχεται τμήμα ενσφράγιστης κεραμίδας, που διατηρεί μέρος επιγραφής: ΑΚΡΑΙΣ (Φωτ. 31), καθώς και ένα μικρό λίθινο θραύσμα με υπολείμματα επιγραφής]λαο[/]Ε[/]ιθεω[(Φωτ. 32). Η ανασκαφέας συνδέει την αποσπασματική επιγραφή με την Λαοδίκη, γυναίκα του Περσέα και θεωρεί ότι αποτελεί ανάθημά της. Αξίζει να αναφερθεί επίσης ότι απο το χώρο αυτό προέρχεται ένα ακόμη ανάγλυφο, το οποίο σχετίζεται πιθανώς με την Μητέρα των Θεών, το Ιερό της οποίας έχει εντοπιστεί σε άλλο σημείο εντός της αρχαίας Αγοράς (Βλ. σχετικό λήμμα).

Πολύ σημαντικό είναι ένα εντυπωσιακό ταφικό σύνολο που βρέθηκε στην επίχωση ενός ορθογώνιου ορύγματος στην υπαίθρια αυλή του περίστουλου κτηρίου των ελληνιστικών χρόνων. Το ταφικό αυτό σύνολο απαρτίζεται από δύο σύνολα, που βρέθηκαν στο ίδιο βάθος, σε πολύ κοντινή αποσταση μεταξύ τους, σφραγίστηκαν με την ίδια επίχωση και δηλώνουν την ίδια πρόθεση απόθεσης-απόκρυψης εκτός νεκροταφείου. Το πρώτο ταφικό σύνολο αποτελείται από ένα χάλκινο σκεύος μέσα στο οποίο υπήρχε ένα χρυσό κυλινδρικό σκεύος με κάλυμμα. Στο εσωτερικό του χρυσού αγγείου, ανάμεσα σε νερό και ρίζες, ξεχώριζαν χρυσά φύλλα από στεφάνι βελανιδιάς, αργυρά μικροαντικείμενα και τμήματα οστών. Τα οστά φαίνεται ότι είχαν τυλιχτεί σε χρυσοπόρφυρο ύφασμα, όπως συνάγεται από τα υπολείμματα πορφύρας που ήταν ευδιάκριτα στον πυθμένα της χρυσής πυξίδας. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της οστεοαρχαιολογικής μελέτης φαίνεται ότι ο νεκρός ήταν ένα νεαρό άτομο ανάμεσα στα 15 και στα 18 χρόνια. Το δεύτερο ταφικό σύνολο αποτελείται από δύο αγγεία: μια υδρία τοποθετημένη κατακόρυφα, που περιείχε ταφή και σε πλαγιαστή θέση σε σχέση με την υδρία, ένας παναθηναϊκός αμφορέας, ο οποίος εντυπωσιάζει με το μέγεθός του και τα ίχνη επιχρύσωσης στο λαιμό του. Τα οστά ήταν τυλιγμένα σε πορφύρα και σύμφωνα με την οστεοαρχαιολογική μελέτη ανήκαν σε ενήλικο άτομο.

Σύμφωνα με τους ανασκαφείς τα ευρήματα αυτά αποτελούν ενιαίο ταφικό σύνολο που δεν αποτέθηκε στην παρακείμενη βασιλική νεκρόπολη, αλλά σε χώρο, δημόσιο και ιερό. Οι δύο νεκροί, όπως φαίνεται, στερήθηκαν τους επιβλητικούς τάφους. Η εναπόθεση των οστών σε αυτόν τον πολύ σημαντικό λατρευτικό χώρο αποτελεί το αντίβαρο για τις τιμές, που δεν αποδόθηκαν σε δύο βασιλικούς νεκρούς, οι οποίοι πιθανώς ταυτίζονται με τους τελευταίους της γενιάς των Τημενιδών. Με βάση τα χρονολογικά στοιχεία και τα ιστορικά δρώμενα της εποχής μπορεί να ταυτιστεί με τον Ηρακλή, γιο του Αλεξάνδρου και της Βαρσίνης, ο οποίος δολοφονήθηκε απο τον Κάσσανδρο σύμφωνα με τις μαρτυρίες των αρχαίων πηγών (Διόδ. 19.105.2 & Ιουστιν. 16.2.3).

ΣΥΝΟΨΗ

Πολύ κοντά στο μνημειακό σύνολο του Ανακτόρου και του Θεάτρου των Αιγών βρίσκεται το ιερό της Εύκλειας. Ο κύριος ναός κατασκευάστηκε τον 4^ο αι. π.Χ., ενώ ένας δεύτερος προστέθηκε τον 3^ο αι. π.Χ. Το συγκρότημα του ιερού περιλαμβάνει ένα βωμό, μια μικρή στοά και ένα σχετικά μικρό περιστύλιο. Η αρχαιολογική σκαπάνη έφερε στο φως βασιλικά αναθήματα στη θεά με πιο χαρακτηριστικό εκείνο της βασίλισσας Ευρυδίκης, μητέρας του Φιλίππου Β'. Ωστόσο οι ανασκαφές των τελευταίων ετών έφεραν στο φως σημαντικά ταφικά σύνολα, τα οποία ανήκουν στους τελευταίους της γενιάς των Τημενιδών και πιθανώς στον Ηρακλή, γιο του Αλεξάνδρου και της Βαρσίνης, ο οποίος δολοφονήθηκε απο τον Κάσσανδρο σύμφωνα με τις μαρτυρίες των αρχαίων πηγών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γενική

- Μ. Ανδρόνικος – Στ. Δρούγου – Χρ. Σαατσόγλου–Παλιαδέλη – Π. Φάκλαρης, Ανασκαφή Βεργίνας, *Εγνατία* 1, 1989, 352–354, πίν. 483–493.
- Μ. Ανδρόνικος – Α. Κοτταρίδου – Χρ. Σαατσόγλου–Παλιαδέλη – Στ. Δρούγου, Ανασκαφή Βεργίνας, *Εγνατία* 2, 1990, 359–373.
- Μ. Ανδρόνικος – Στ. Δρούγου – Χρ. Σαατσόγλου – Παλιαδέλη – Παν. Φάκλαρης, Ανασκαφή Βεργίνας 1990 – 1991, *Εγνατία* 3, 1991 – 1992 (1994), 238 – 242.
- Χρ. Σαατσόγλου – Παλιαδέλη, Το ιερό της Εύκλειας στη Βεργίνα. Σύντομη επισκόπηση των ανασκαφικών συμπερασμάτων στην αγορά των Αιγών, *Εγνατία* 5, 1995 – 2000, 247–255.
- Χρ. Παλιαδέλη, Ανασκαφή στην περιοχή του ιερού της Εύκλειας στη Βεργίνα, *ΑΕΜΘ*, 1, 1987, 101 – 108.
- Χρ. Σαατσόγλου–Παλιαδέλη, Βεργίνα 1989: ανασκαφή στο Ιερό της Εύκλειας, *ΑΕΜΘ* 3, 1989, 25–35
- Χρ. Σαατσόγλου–Παλιαδέλη, Βεργίνα 1990: ανασκαφή στο Ιερό της Εύκλειας, *ΑΕΜΘ* 4, 1990, 21–34.
- Χρ. Σαατσόγλου–Παλιαδέλη, Βεργίνα 1991: ανασκαφή στο Ιερό της Εύκλειας, *ΑΕΜΘ* 5, 9 – 21.
- Χρ. Σαατσόγλου–Παλιαδέλη, Βεργίνα 1992: ανασκαφή στο Ιερό της Εύκλειας (1982 – 1992): σύντομος απολογισμός, *ΑΕΜΘ* 6, 1992, 51–57.
- Χρ. Σαατσόγλου–Παλιαδέλη, Βεργίνα 1993: ανασκαφή στο Ιερό της Εύκλειας, *ΑΕΜΘ* 7, 1993, 51 – 59.
- Χρ. Σαατσόγλου–Παλιαδέλη, Βεργίνα 1994: ανασκαφή στο Ιερό της Εύκλειας, *ΑΕΜΘ* 8, 1994, 111 – 117.
- Χρ. Σαατσόγλου–Παλιαδέλη, Το Ιερό της Εύκλειας στη Βεργίνα, *ΑΕΜΘ* 10Α, 1996, 55–68.
- Χρ. Σαατσόγλου–Παλιαδέλη, Βεργίνα 1998 – 1999. Ανασκαφή στο Ιερό της Εύκλειας και στη θόλο του ανακτόρου, *ΑΕΜΘ* 13, 1999, 541 – 551.
- Χρ. Σαατσόγλου–Παλιαδέλη, Βεργίνα 2000 – 2002. Ανασκαφή στο Ιερό της Εύκλειας, *ΑΕΜΘ* 16, 2002, 479 – 490.
- Χρ. Παλιαδέλη – Α. Κυριάκου – Ε. Μητσοπούλου – Αλ. Τούρτας, Παλαιές υποχρεώσεις και νέα ευρήματα στις Αιγές, *ΑΕΜΘ* 22, 2008, 177 – 182.

- Χρ. Παλιαδέλη – Π. Παπαγεωργίου – Γ. Μανιάτης – Σ. Τριανταφύλλου – Α. Κυριάκου – Αλ. Τούρτας, Μικροανασκαφή σ' ένα αναπάντεχο εύρημα απο την αγορά των Αιγών: η διεπιστημονική προσέγγιση, *AEMΘ* 22, 2008, 183 – 190.
- Χρ. Σαατσόγλου–Παλιαδέλη – Α. Κυριάκου – Ε. Μητσοπούλου – Α. Τούρτας, Πολύτιμα ταφικά σύνολα απο την Αγορά των Αιγών Ι: η αρχαιολογική εικόνα και η ιστορική ερμηνεία της, *AEMΘ* 23, 2009, 117–122.
- Χρ. Σαατσόγλου–Παλιαδέλη – Π. Παπαγεωργίου – Γ. Μανιάτης – Σ. Τριανταφύλλου – Μ. Βαβελίδης – Αθ. Κυριάκου – Α. Τούρτας, Πολύτιμα ταφικά σύνολα από τη Αγορά των Αιγών ΙΙ: η διερεύνηση στο εργαστήριο, *AEMΘ* 23, 2009, 123–130.
- Χρ. Σαατσόγλου–Παλιαδέλη, Ευριδίκια Σίρρα Εύκλεια, σε: *ΑΜΗΤΟΣ. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Μανόλη Ανδρόνικο*, Θεσσαλονίκη 1987, 733–744.
- Χρ. Σαατσόγλου – Παλιαδέλη, Σκέψεις με αφορμή ένα εύρημα από τα Παλατίτσια, σε: *Αρχαία Μακεδονία V, Ανακοινώσεις κατά το πέμπτο διεθνές συμπόσιο, Θεσσαλονίκη 10 – 15 Οκτωβρίου 1989, Στη μνήμη του Μανόλη Ανδρόνικου*, Θεσσαλονίκη 1993, 1339 – 1371.
- P. B. Faklaris, Aegae: Determining the Site of the First Capital of the Macedonians, *AJA* 98, 1994, 609–616.
- Χρ. Σαατσόγλου – Παλιαδέλη, Μαρμάρينو θραύσμα γυναικείας κεφαλής από τη Βεργίνα, σε: *Μνείας χάριν. Τόμος στη μνήμη της Μαίρης Σιγανίδου*, Θεσσαλονίκη 1998, 197–206.
- Chr. Saatsoglou – Paliadeli, Queenly Appearances at Vergina – Aegae: Old and New Epigraphic and Literary Evidence, *AA* 2000, 387 – 403.
- Στ. Δρούγου, Η Αγορά. Το Ιερό της Εύκλειας, σε: *Βεργίνα. Ο τόπος και η ιστορία του*, Θεσσαλονίκη 2005, 134–138.
- Χρ. Σαατσόγλου – Παλιαδέλη, Βεργίνα 1977/87 – 2006, σε: *AEMΘ 20 χρόνια. Επετειακός Τόμος*, Θεσσαλονίκη 2009, 295 – 306.
- Αθ. Κυριάκου, Ο «αποθέτης των γλυπτών» στο ιερό της Εύκλειας στη Βεργίνα. Πρώτη προσέγγιση της κεραμικής, σε: *Η Έπιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική, Ιωάννινα 5 – 9 Μαΐου 2009*, Αθήνα 2014, 503–513.
- Chr. Saatsoglou – Paliadeli, The royal presence in the agora of Aegae, σε: *Heracles to Alexander the Great. Treasures from the Royal Capital of Macedon, a Hellenic Kingdom in the Age of Democracy*, Οξφόρδη 2011, 193–203.

- Α. Kyriakou, Exceptional burials at the sanctuary of Eukleia at Aegae (Vergina): The gold oak wreath, *BSA* 109 (2014), 251–285.

Έρευνες Αρχαιολογικής Εταιρείας

- Μ. Ανδρόνικος, Ανασκαφή Βεργίνας, *ΠΑΕ* 137, 1981 Α, (1983), 55–61, πίν. 63–68.
 Μ. Ανδρόνικος, Ανασκαφές στη Βεργίνα, *ΠΑΕ* 138, 1982 (1984), 52–56, πίν. 36–39.
 Μ. Ανδρόνικος, Ανασκαφή Βεργίνας 1982 – 1983, *ΠΑΕ* 1983 Α (1986), 42 – 54, παρεν. Πίν. Β΄ και πίν. 57 – 69.
 Μ. Ανδρόνικος, Ανασκαφή Βεργίνας, *ΠΑΕ* 1984 Α, 66–70, πίν. 75–76.
 Μ. Ανδρόνικος – Στ. Δρούγου – Χρ. Σαατσόγλου – Παλιαδέλη – Π. Φάκλαρης, Ανασκαφή Βεργίνας, *ΠΑΕ* 1985, 55–68, πίν. 13–18.
 Μ. Ανδρόνικος – Στ. Δρούγου – Χρ. Σαατσόγλου–Παλιαδέλη – Παν. Φάκλαρη –Άγγ. Κοταρίδου – Μπ. Τσιγαρίδα, Ανασκαφή Βεργίνας, *ΠΑΕ* 142 1987 (1991), 126–148.
 Μ. Ανδρόνικος – Στ. Δρούγου – Παν. Φάκλαρης – Χρ. Σαατσόγλου–Παλιαδέλη – Άγγ. Κοτταρίδη – Μπ. Τσιγαρίδα, Ανασκαφή Βεργίνας, *ΠΑΕ* 144, 1989 (1992), 185–198, πίν. 126–136.
 Μ. Ανδρόνικος – Στ. Δρούγου – Παν. Φάκλαρη – Χρ. Σαατσόγλου – Παλιαδέλη – Αγγελική Κοτταρίδου, Ανασκαφή Βεργίνας, *ΠΑΕ* 145, 1990 (1993), 170 – 184.
 Μ. Ανδρόνικος – Στ. Δρούγου – Παν. Φάκλαρη – Χρ. Σαατσόγλου – Παλιαδέλη – Αγγελική Κοτταρίδου, Ανασκαφή Βεργίνας, *ΠΑΕ* 146, 1991 (1994), 182 – 192, πίν. 112 – 118.

Έργον 1982, 17–20

Έργον 1983, 28–32.

Έργον 1984, 28 – 33. Δεν έχει φωτογραφίες για το εν λόγω θέμα

Έργον 1985, 18 – 24.

Έργον 1987, 58 – 60.

Έργον 1989, 67 – 73.

Έργον 1990, 80 – 88.

Έργον 1991, 62 – 70.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

Φωτ. 1: Γενική άποψη του ιερού από τα βόρεια (*ΠΑΕ* 1983 Α, πίν. 65α).

Φωτ. 2: Ο ναός από τα βόρεια (*ΠΑΕ* 1983 Α, πίν. 65β).

Φωτ. 3: Το μαρμάρινο κατώφλι του ναού από τα βόρεια (*ΠΑΕ* 1983 Α, πίν. 66α).

Φωτ. 4: Γενική άποψη του σηκού του ναού με το συγκρότημα των βάσεων από τα ΝΔ (*ΠΑΕ* 1983 Α, πίν. 67β).

Φωτ. 5: Βεργίνα. Το περιστύλιο από τα ΒΑ (*Έργον* 1985, 21, εικ. 19 & *ΠΑΕ* 1985, πίν. 16α).

Φωτ. 6: Βεργίνα. Το περιστύλιο απο τα Α (*Έργον* 1985, 21, εικ. 20 & *ΠΑΕ* 1985, πίν. 16β).

Φωτ. 7: Βεργίνα. Το ΒΔ κτίσμα και τμήμα του Δυτικού κτίσματος (*Έργον* 1985, 21, εικ. 21).

Φωτ. 8: Σχεδιαστική αποτύπωση: Πόλη – περιοχή ιερού Εύκλειας. Τομέας «περιστυλίου» (*ΠΑΕ* 1985, 61, εικ. 1).

Φωτ. 9: Βεργίνα. Το ιερό της Εύκλειας (*Έργον* 1987, 58, εικ. 57).

- Φωτ. 10:** Βεργίνα. Το ιερό της Εύκλειας. Ανασκαφική έρευνα ανάμεσα στις μαρμάρινες πλάκες που συγκροτούσαν τη βάση του αναθήματος της Ευρυδίκης (*Εργον* 1987, 58, εικ. 58).
- Φωτ. 11:** Ιερό της Εύκλειας. Η ΝΑ γωνία του στωικού οικοδομήματος και ο αναλημματικός τοίχος (*Εργον* 1989, εικ. 65 & *ΠΑΕ* 1989, πίν. 128γ)
- Φωτ. 12:** Βεργίνα. Βάσεις αναθηματικών αγαλμάτων του ναϊσκού (*Εργον* 1982, 19, εικ. 25 & *ΠΑΕ* 1982, 38α)
- Φωτ. 13:** Βεργίνα. Η επιγραφή εις την βάση αναθηματικού αγάλματος (*Εργον* 1982, 19, εικ. 26 & *ΠΑΕ* 1982, 38β & *ΠΑΕ* 1983 Α, πίν. 68γ)
- Φωτ. 14:** Βεργίνα. Μαρμάρινο πόδιο (*Εργον* 1983, 29, εικ. 30 & *ΠΑΕ* 1983 Α, πίν. 69α).
- Φωτ. 15:** Το συγκρότημα των βάσεων κατά μήκος του νότιου τοίχου του σηκού του ναού από τα ανατολικά (*ΠΑΕ* 1983 Α, πίν. 67α).
- Φωτ. 16:** Η ενεπίγραφη βάση (*ΠΑΕ* 1983 Α, πίν. 68β).
- Φωτ. 17:** Βεργίνα. Θεμελίωση βάσης αναθήματος (*Εργον* 1983, 29, εικ. 31 & *ΠΑΕ* 1983 Α, πίν. 69β).
- Φωτ. 18:** Πήλινη λεοντοκεφαλή – υδρορροή (*ΠΑΕ* 1983 Α, πίν. 69γ).
- Φωτ. 19:** Πήλινο αγγείο (σταμνοειδής πίθος) απο τον σηκό του ναού (*ΠΑΕ* 1983 Α, πίν. 66β).
- Φωτ. 20:** Ο αποθέτης των γλυπτών από τα βόρεια. Στο βάθος ο βόρειος τοίχος του μεγάλου ναού (*ΠΑΕ* 1991, πίν. 114β)
- Φωτ. 21:** Η όψη της βάσης με την επιγραφή (*Εργον* 1990, εικ. 114 & *ΠΑΕ* 1990, πίν. 119 α – β)
- Φωτ. 22:** Το άγαλμα της πεπλοφόρου (*Εργον* 1990, εικ. 116 – 118 & *ΠΑΕ* 1990, πίν. 120^α – γ)
- Φωτ. 23:** Το κεφάλι της πεπλοφόρου (*ΠΑΕ* 1990, πίν. 121α)
- Φωτ. 24:** Το δεξί χέρι της πεπλοφόρου (*ΠΑΕ* 1990, πίν. 121β)
- Φωτ. 25:** Κεφαλή κόρης (*Εργον* 1990, εικ. 119 & *ΠΑΕ* 1990, πίν. 121δ)
- Φωτ. 26:** Κεφαλή νέου (*Εργον* 1990, εικ. 120 & *ΠΑΕ* 1990, πίν. 121γ)
- Φωτ. 27:** Ιερό Εύκλειας, το μαρμάρινο φίδι απο Α. (*Εργον* 1991, εικ. 104 & *ΠΑΕ* 1991, πίν. 115α)
- Φωτ. 28:** Το κολοσσικό φίδι, πίσω πλευρά (*ΠΑΕ* 1991, πίν. 115β)
- Φωτ. 29:** Το μαρμάρινο φίδι (*Εργον* 1991, εικ. 105 – 106)
- Φωτ. 30:** Το μαρμάρινο φίδι (*ΠΑΕ* 1991, πίν. 116α)
- Φωτ. 31:** Πήλινη ενσφράγιστη κεραμίδα (*Εργον* 1991, εικ. 107 & *ΠΑΕ* 1991, πίν. 116α)
- Φωτ. 32:** Λίθινο ενεπίγραφο θραύσμα (*Εργον* 1991, εικ. 108 & *ΠΑΕ* 1991, πίν. 116β)